

ANAYASA YARGISININ “SİYASALLAŞMASINA” ÇÖZÜM OLARAK TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE FARKLI BİR ANAYASA MAHKEMESİ MODELİ

R. Cengiz DERDİMAN (*)

Özet

Zamanımızda anayasa yargısının siyasallaşmaya başladığı yönündeki kanaatlerin önüne geçmek için, Kıt'a Avrupası anayasa yargısında yeni bir yapılandırma modeli benimsenmelidir. Bu yeni modele göre Anayasa Mahkemeleri her biri 11 asıl ve 4 yedek üyeden meydana gelen 2 daireden oluşmalıdır. Her bir daireye asıl ve yedek üyelerin seçilmesi/atanması yetkisi, mümkün olduğunca farklı toplumsal kesimlerin temsil edilmesini gözeterek şekilde kullanılmalıdır. Daha açık bir ifadeyle, Anayasa Mahkemesi üyelerinin sayıca büyük bölümünün yüksek yargı organları veya TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) tarafından seçilmesi usulünden ziyade, üye seçmede Cumhurbaşkanı, TBB (Türkiye Barolar Birliği), YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu) gibi kuruluşların da etkin hale getirilmesi tercih edilmelidir. Her bir dairenin verdiği kararlar, usulüne göre yapılacak temyiz başvurusu üzerine, diğer dairenin asıl ve yedek üyeleri tarafından incelenebilmelidir. Önerimizde ilgili daire temyiz incelemesi yaparken Temyiz Kurulu'na dönüşmüş olmaktadır. Anayasa Mahkemesinin temyizen verdiği kararlara karşı bir kereye mahsus olmak üzere karar düzeltme talebi de mümkün olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa yargısı, anayasa mahkemesi, temyiz, temyiz kurulu, karar düzeltme, anayasa yargısının siyasallaşması

**A different “Constitutional Court” Model as a Solution Against the Judgment of
Constitution to Politicize in the Example of Turkey**

Summary

Nowadays a new construction model should be for the judgment of constitution Continental Europe should be adopted in order to stop the ideas that the judgment of constitution is getting politicized. According to this new model Constitutional Courts are consist of 2 sections in each of which there should be 11 full members and 2 alternate members. While using the authorization of appointing full and alternate members to these sections different public groups should be considered so that they can

* Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi Öğretim Üyesi, (E-posta: rcderdiman@uludag.edu.tr)

be represented. Frankly, instead of the method that the majority of Constitutional Court members are selected by the Supreme Court or TBMM (The Turkish Grand National Assembly) while selecting the members the structures such as President, TBB (Bar Association of Turkey), YÖK (The Council of Higher Education) are preferred to be streamlined.

The decisions which every section makes – on application of appeal – could be investigated by the full ad alternate member of the other sections according to procedure. In our offer the related section has turned into an appeal committee while it is doing the appellate review. Against the decisions that Constitutional Court makes on appeal decision correction motion should be open one-time

Key Words: the judgment of constitution, Constitutional Court, appeal, appeal committee, decision correction the judgment of constitution to politicize

Giriş

Zamanımızda kanunların anayasaya uygunluklarının yargı yoluyla denetlenmesi bu görevle donatılmış anayasa yargısını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada kullanılan “anayasa yargısı”, anayasaya uygunluk denetimi veya bu denetimi yapan mahkemeler anlamına gelmektedir. Anayasa yargısı, Almanya, Fransa ve Türkiye gibi “Kıt’a Avrupası sistemi”ni benimseyen ülkelerde genellikle “anayasa mahkemesi” diye anılan merkezî bir mahkeme olarak teşkilâtlanmıştır. İngiltere gibi, “Amerikan sistemi”ni benimseyen diğer bir kısım ülkelerde kanunların anayasaya aykırı olup olmadığını tespit ve aykırı ise olaya kanun yerine anayasayı uygulama görevi, “uyuşmazlığı yargılayan mahkemeler” tarafından üstlenilmiştir (Derdiman 2006: 28–32) Günümüzde her iki modelde de anayasa yargısının siyasallaştığı görüşleri ileri sürülmüş, Türkiye’de de bu yönde görüşler ivme kazanarak devamlı gündemi teşkil etmiştir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Anayasa yargısında “siyasallaşmış olma” iki farklı anlam içermektedir:

Birinci bakış açısına göre, anayasa yargısında “siyasallaşma”, kararların, hukuka uygunluk gözetilmeden verilmeleri ve dolayısıyla yargı merciinin de “politize olması” anlamına gelmektedir. Anayasa yargısının bu şekilde siyasallaşmış olmasına, *meşrû olmayan siyasallaşma* denilebilir. İkinci bakış açısı ise, kaynağını anayasanın devleti kuran siyasal bir belge olmasından almaktadır. Bu durumda anayasa yargısı anayasayı korumasından dolayı siyasal niteliktedir. Buna da *meşrû siyasallaşma* denilebilir. Bu siyasallaşma, anayasa yargısının “doğasından” kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada, anayasa yargısında “meşrû olmayan siyasallaşma” boyutları üzerinde durulmuş; Kıt’a Avrupası modeli anayasa yargısında meşrû olmayan siyasallaşmanın önüne geçmek için, Türk Anayasa Mahkemesi örnek alınarak, *evrensel nitelikte* yeni bir “anayasa mahkemesi teşkilâtlanma modeli” önerilmiştir. Bu önerinin Türk Anayasa Mahkemesi bazında, benzerliği ölçüsünde diğer ülkelerin anayasa yargısı teşkilâtlarına uygulanması da mümkündür.

Yeni modelde özellikle, *temyiz ve karar düzeltme* yollarının yeri ve işleyiş tarzı bahis konusu edilmiştir. Uyuşmalığın yargılanması sırasında anayasaya uygunluk denetimi yapan Amerikan modelinde zaten yerel mahkemenin verdiği karar, yüksek mahkemede olaya ilişkin kararla birlikte dolaylı olarak temyiz edilmiş olmaktadır. Avrupa modeli anayasa yargısı teşkilâtlanmalarında temyiz ve karar düzeltme gibi kanun yollarının konması önerilirken, Amerikan modelinde böyle bir yolun doğrudan veya dolaylı olarak kullanılabilir olması da, örnek olarak göz önünde bulundurulmuştur.

Makalenin konusundan uzaklaşmamak ve konuyu gereğinden fazla uzatmış olmamak için, anayasa mahkemelerinin; siyasî parti kapatma davaları, yüce divan sıfatıyla gördükleri davalar ile yürütmeyi durdurma kararı verebilme usûl ve şartları gibi hususlar makale sınırları dışında tutulmuştur. Buna paralel olarak, anayasa mahkemesine iptal davası açabilme, itiraz yolu başvurulabilme, temel hakları ihlâl edilmesi sebebiyle anayasa şikâyeti başvurusu yapabilme ve kararları verirken yapılacak oylama usûl ve şartları gibi işlemler de kapsam dışında tutulmuşlardır.

Bu çerçevede, çalışma, anayasa yargısında meşrû olamayan siyasallaşmanın anlamı, boyutları ve sebepleri gibi ön bilgilere yer verdikten sonra, bu tür siyasallaşmanın önüne geçmek için anayasa mahkemelerinde yeniden yapılandırmaya esas olmak üzere; *iki dairesel bir teşkilâtlanmaya, temyize ve karar düzeltmeye* yer verilmiştir. Bu açıdan, anayasa mahkemesinin gördüğü ve bizim bu makalede kapsam dışında tuttuğumuz, parti kapatma davaları ve yüce divan sıfatıyla baktığı davalarda temyiz ve karar düzeltme yolu zaten doğal bir yol olmalıdır. Türkiye’de, TBB Taslağı gibi (2007: 281) bir kısım taslaklarda parti kapatma davalarında temyiz yolu öngörülmüştür. TBB 2001 Taslağı’nda temyiz başvurusu kapsamına Yüce Divan sıfatıyla verdiği kararlar da sokulmuştur (Yazıcı, 2009: 236). Burada ise, Anayasa değişikliklerinin (Türk hukukuna göre şekil bakımından), kanunların ve denetimi anayasa yargısının görev ve yetkisine verilen diğer kamu hukuku işlemlerinin şekil ve esas bakımından denetimlerinde ilgili daire kararlarına karşı temyiz ve karar düzeltme başvurusu yapılabilmesi, - bilebildiğimiz kadarıyla ilk olarak bu çalışmada- yeni öneriler olarak yer almışlardır.

Nihayetinde bu çalışma, kendi içinde tutarlı bir model önermektedir. Bu öneriler, şüphesiz ki, “tek doğru” veya “tek çıkar yol” olarak görülmeyebilir. Bizim bu önerimizde yapmak istediğimiz, anayasa yargısı teşkilâtlanmasına katkıda bulunmak ve önerimize karşı ileri sürülebilecek antitezlerle daha iyi bir modelin oluşmasına katkıda bulunmaktır.

Anayasa Yargısında “Siyasallaşma”nın Konusu Ve Boyutu Hakkında Genel Bilgiler

Anayasa Yargısında “Siyasallaşmanın” Boyutları: Anayasa yargısı mercileri, kanunların Anayasaya uygun olup olmadıklarını denetleyerek, anayasayı, insan haklarını ve anayasanın getirdiği hukuk düzenini korurlar. Böylece kanunların anayasaya uygun çıkarılması da sağlanmış olur (Derdiman 2006: 27). Kendi siyasî iktidarını; insan hakları, hakkaniyet ve adalet gibi kıstaslarla (Derdiman 2009: 235) sınırlayan devletlerde, hukukun üstünlüğünün anayasa denilen *temel kanunla* garanti

edilmesi, hukuk devleti olabilmenin en önemli şartlarından birisidir. Dolayısıyla, bir kanunun anayasaya uygunluğunun denetimlerinde en önemli ve tek kıstas şüphesiz ki “*anayasaya uygunluk*” olmalıdır. Kanunların Anayasaya aykırılığını değil de, bir başka kurala ya da olguya aykırılığını denetleyen anayasa yargısı, zaten meşruiyetini kaybetmiş demektir. Bu durumda, Doebling’in söylediği gibi, siyasal kararlar veren ama sorumlu olmayan ve bu kararları değiştiremeyen yargı, *bir hükümdarı veya diktatörü çağırabilir* (Doebling 2002: 234).

Anayasa yargısının hukuku gözetmeden siyasal kararlar verip vermediğini belirlerken, öncelikle, kararların anayasaya uygun olup olmaması araştırılmalıdır. Anayasaya uygunluk denetimi sonunda verilen kararların *yüzeysel olarak*, örneğin, anayasanın her hangi bir hükmünün *lâfzına* dayanması tatmin edici olmayabilir. Bu noktada, kararların hukuka aykırı nitelikte siyasal kararlar olup olmadıklarına kanaat getirebilmek için, sebeplerin ve diğer faktörlerin hukukî yorum metotlarına (Derdiman 2009: 93–100) göre detaylı incelenmeleri de gerekir.

İtiraf etmek gerekir ki, yargı kuruluşları içinde anayasa yargısının ilgilendiği konular ve verdiği kararlar, Gören (2006: 254), Karamustafaoğlu (1968: 93 vd) gibi birçok yazarın da hemfikir olduğu gibi, “*doğaları gereği*” siyasal niteliklidirler. Örneğin, Ünsal (1980: 25, 131, 323), Anayasa Mahkemesi’nin siyasal alt-sistem olduğunu ve yargısal denetim altında kamu politikası yaptığını belirtmektedir. Türk Anayasa Mahkemesi, 11.02.1963 tarihli ve esas: 1963/30, karar: 1963/28 sayılı kararında, kendisini genel yargı örgütü dışında bir mahkeme olarak görmüştür (Kıratlı 1966: 51; Kanadoğlu 2004: 17). Bu karar, bir noktada Anayasa Mahkemesinin siyasal bir organ olduğuna da vurgu yapmış olmaktadır. Aynı hususlar Avusturya, İtalya ve diğer bazı ülkelerin anayasa mahkemelerince de dile getirilmiştir. Örneğin İtalyan Anayasası’nda diğer mahkemeler “yargı” adlı IV. başlıkta düzenlenmişken, Anayasa mahkemesi, “Anayasa Teminatları” adlı VI. başlıkta düzenlenmiştir (Kıratlı 1966: 44). Anayasa yargısı devletin siyasal faaliyetlerini ilgilendiren kamu hukuku işlemlerini ya da faaliyetlerini incelemek açısından zaten siyasal nitelikte iş görmektedir. Yargılama sürecinde gerçeği aramak açısından “hukuksal metot” terk edilmediği (Gören 2006: 254) ve “hukukun gereklerine uyulduğu” sürece, verilen kararların politize olmak anlamında siyasal nitelikte olduğunu, bu kararlar verilirlerken hukukun gözetilmediğini söylemek mümkün olmaz.

Bu noktadan bakılırsa, ABD gibi bazı devletlerde Anayasa yargısının anayasayı, günümüz gereklerini esas alarak, yapılış felsefesinden ayrılma cüreti gösterecek kadar geniş yorumlayabilmesinin de (Koçak 2008: 423–425) “meşrûluktan uzaklaşma” olabileceği belirtilmelidir. Verilen kararlarda, toplumsal düzende barışı sağlamak ve uzlaşma oluşturmak için, kuralları gerçek anlamda “hukuka uygun ve hukuksal metotlarla” yorumlamak, *hukuksal sınırlar içinde kalmak* demektir (Gören 2006: 254). Dolayısıyla hukukî (gerekler ve) yöntemler terk edilmedikçe meşrû olmayan siyasallaşmadan bahsedilemez (Kanadoğlu 2004: 19).

Yukarıda da söylediğimiz gibi, anayasa yargısının, zaman zaman, meşrû olmayan siyasal kararlar verdiği iddiaları kamuoyunda dile getirilmektedir. Örneğin, Türkiye’de

kamuoyundan edinilen izlenime göre, Anayasa Mahkemesi, lâiklik gibi konularda, karar verirken muhtemelen hukuktan farklı ölçüleri göz önünde bulundurmakta; hukuk dışına kaymakta ve hukuka aykırı kararlarıyla (Yazıcı, 2009: 194, 195) *siyasallaşmaktadır*.

Bu konuda birçok ülkeden örnek verilebilir:

ABD’nde Başkan Roosevelt zamanında, Yüksek Mahkemenin, muhafazakâr bir tutum sergileyerek işçi haklarına ilişkin yeni düzenlemelere set çeker davranışları dolayısıyla Mahkemenin yapısında değişiklik yapılmak istenmiş, fakat bizzat Mahkemenin kendisi buna ciddi şekilde direnmiştir (Kubalı 1959: 89-91; Eroğul 2005: 111). Bu gibi bazı kararları dolayısıyla ABD’nin “*hâkimler hükûmeti*” tarafından yönetildiği bile iddia edilir olmuştur.

Bilindiği gibi ABD’nde Anayasa Yargısında etkili diğer bir kurum olan “injunktion”, mahkemenin, bir başvuru halinde, bir kanunun uygulanmaması için idareye direktif verebilmesine bile imkân sağlamaktadır (Teziç, 2004: 201). Yüksek Mahkemenin, başkanlığını Warren’in yaptığı dönemlerde toplum içindeki etkin tutumunun çok eleştirilmiş olduğunun ve Mahkemenin bir çeşit Kurucu Meclis gibi iş gördüğünün ileri sürüldüğünü belirten Murpy (1974: 60, 61), bu iddiada gerçek payı bulunduğunu vurgulamaktadır.

Almanya’da kürtaşı serbest bırakan 1975 tarihli kanunu, Federal Yüksek Mahkeme, 1949 tarihli Bonn Anayasası’nın 2. maddesine aykırı bularak 25.02.1975 tarihli kararıyla iptal etmiştir. Fakat kararın arka plânındaki ilginç bir hususu gözden kaçırmamak gerekir: Alman Federal Mahkemesi iki daireden oluşmakta ve halk arasında bu iki daireden birisinin *kara* ötekinin *kızıl* daire şeklinde adlandırıldığı belirtilmektedir. Kara dairede Hristiyan demokrat, kızıl dairede ise sosyal demokrat eğilimli hâkimlerin çoğunlukta olduğu söylenir. İşte kürtaşı kanunu iptal eden daire kara dairedir. Kamuoyu, kanunun kızıl dairede incelenmiş halinde büyük bir ihtimalle iptal edilmeyeceği kanaatindeydi (Teziç, 2004: 185). Eğer böyle bir ihtimal varsa, bu, kararın *hâkimlerin dünya görüşlerinden kaynaklanan siyasallaşmasına* verisi olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de de Türk Anayasa Mahkemesi’nin çok yakın zamanlarda verdiği, örneğin, TBMM’nin Cumhurbaşkanı’nı seçmesi sırasında uyguladığı prosedürü Anayasaya aykırı gören, 27.06.2007 tarihli ve 26565 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 01.05.2007 tarihli ve esas: 2007/45, karar: 2007/54 sayılı kararı ve benzer kararları, bir kısım çevrelerin, yargının siyasallaştığı yönündeki iddialarına dayanak teşkil eder argümanlar olarak ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi, yukarıda anılan kararıyla, Cumhurbaşkanı’nın seçimi için TBMM’nde yapılan oylamayı Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Dava başvurusunda, Anayasanın 102/1. maddesinde yazılı olan “Cumhurbaşkanı TBMM üye tam sayısının 2/3 çoğunluğu ile seçilir” hükmüne göre, Cumhurbaşkanı seçimi sırasında ilk 1. ve 2. oturumda toplantı yeter sayısının da TBMM üye tam sayısının en az 2/3’ü olması gerektiği gerekçe gösterilmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararda, Anayasanın 96. maddesindeki, Anayasada açıkça yazılı olmayan hallerde TBMM toplantı yeter sayısının üye tam sayısının en az 1/3’ü olması

gerektiği hükmüne değer vermediği gibi; 8., 9., ve 10. Cumhurbaşkanlarının seçiminde toplantı yeter sayısı için özel bir sayı aranmadan, TBMM üye tam sayısının 1/3'nün toplantı için yeterli kabul edildiği ve bunun da “*anayasa geleneği*” oluşturduğu düşüncesine de değinmemiştir. Siyasî ve hukukî çevrelerin bir kısmı bu kararı yerinde bulurken, diğer bir kısmı hukuksal verilerden daha çok siyasal verilere dayanan bir karar olarak değerlendirmiştir. Örneğin anayasa hukukçusu Arslan (2007), talep doğrultusunda verilen kararın 1982 Anayasasının lâfzına ve ruhuna aykırı olduğu ve yeni bir toplantı yeter sayısı kuralı koyduğu, Anayasanın Cumhurbaşkanı seçimini kolaylaştırmak için kural koymayı amaçladığını ve bunun da gerekçede yazılı olduğunu söyleyerek kararı eleştirmiştir ve *hukuka ideolojinin gölgesinin düştüğünü* söylemiştir. Türk Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma kararları aleyhine AİHM'ne (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne) yapılan başvuruların –Refah Partisi hariç olmak üzere- tümünde AİHS'nin (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin) çeşitli hükümlerini ihlâl ettiği yönündeki içtihatlar da (Yazıcı, 2009: 197, 198) bu kanaatleri güçlendirmektedir.

İzlenebildiği kadarıyla, anayasa yargısında kararların siyasallaşmış olmasıyla bu kararlara duyulan tepki arasında bir noktada doğru orantı bulunmaktadır. Kesin bir ölçü olmasa da, bir karara karşı menfaati zarara uğrayanlar kadar uğramayanların da, uzun süreli, devam edegelen, ısrarlı ve istikrarlı “tepkilerinin dereceleri” ile kararların siyasallaşma derecesi arasında doğru orantı olabileceği gözlemlenmektedir.

Tabii ki, Anayasa yargısı sonunda verilen kararların *siyasal nitelikte olması derecesi* ile *kararlara kamuoyunca tepki gösterilmesi derecesi* arasında doğru orantı olduğu gibi bir düşünceye ciddi argümanlarla karşı çıkılabilir. En azından bunun, söylendiği gibi, yeterli bir belirti olamayacağı, anayasa yargısının siyasallaştığını iddia edenler kadar, tam karşı fikirde olanların da çıkabileceğini görmek, ihtimalden hiçbir şekilde uzak değildir.

Anayasa yargısının meşrû olmayan siyasal kararlar verdiğine dair çok *somut dayanaklar ve deliller* bulmanın bir an için zor olduğu kabul de edilse; yukarıdaki değerlendirmeler de nazara alınarak, anayasa yargısının değil *gayrimeşru siyasal kararlar* vermesi ihtimalini bile engellemek ve güvenli bir anayasa yargısı oluşturmak için, anayasa yargısı mercilerinin yeniden yapılandırılmaları gereği açıkça ortadadır.

Anayasa Yargısı Kararlarının Siyasallaşmasının Sebepleri: Anayasa mahkemelerine üyeler, siyasal sistem içinde ve *siyasal nitelikte organlar* tarafından seçilmektedirler. Bu nedenle, anayasa yargısı kararlarının hukuk gözetilmediğinden siyasallaşmış olmaları hiçbir zaman ihtimalden uzak olmayacaktır.

Anayasa yargısının siyasallaştığını gösteren başka etkenlerden birinin bu yargı teşkilâtına atanacak *üyelerin vasıfları* olduğu söylenebilir. Gerçekten örneğin, ABD'nde, Başkanlar, Senato'nun onayını alarak atayacakları üyelerin kendisine yakın insanlardan olmasını istemektedirler. Bu amaçlarına da çoğunlukla ulaşmaktadırlar (Doehring 2002: 242). Buna karşılık Yüksek Mahkeme üyelerinin, verdikleri kararlarda hiç de başkanlara yakın olmadıkları görülmektedir (Doehring, 2002: 239).

Bir de yüksek hâkimlerin bir dünya görüşleri ve benimsedikleri ideolojileri ya da yaşayış tarzları gibi *kişisel durumları* vardır. Hattâ hâkimlerin nasıl karar verecekleri konusunda denetlenemeyecekleri de kendileri için daha serbest karar verme bakımından -deyim yerindeyse- adeta bir üstünlüktür: Hâkimlerin, bağımsız oldukları, kararlarını verirken onları hiçbir merciin en az seviyede bile etkileyemeyeceği gerçeği unutulmamalıdır. Buna karşılık yargı bağımsızlığı tek başına, hâkimlerin kararlarını verirken, hukuku gözetmek konusunda aranan hassasiyetten uzaklaşmalarına da müsait görünmektedir. İşte bu nedenle, bağımsızlık, hâkimlerin hukuk kurallarına uygun ve vicdanlarıyla karar verme gerekleriyle kayıtlanmıştır.

Yasama organının salt siyasal nitelikte sayılabilecek kararlarına müdahale gibi *yetki tecavüzleri* de, kararları siyasallaştırmaktadır. Bu doğrultuda Alman hukukuna anayasa yargısının girişi ile ilgili olarak da, yeni bir “*siyasî organın*” kurulduğu iddia olunmuştur. Böylece anayasa yargısının *üçüncü bir meclis gibi* algılanabildiği belirtilmiştir (Schweda, 2006: 138). Örneğin, Carl Schmitt, bu organizasyonun, yargısal bir giysi içinde siyasal görev yaptığını belirtmektedir (Gören, 2006: 252). Carl Schmitt’e göre, Anayasa yargısı, yaptığı işlerle ve verdiği kararlarla, anayasanın esnekliğini yok etmektedir (Doehring, 2002: 233).

Siyasallaşma Ve “Kamu Yararı” İlişkisi: Diğer taraftan kararların siyasal nitelikte olması, *kamu yararı* görülerek verilmesi halinde de ortaya çıkabilir. Örneğin, Türk Anayasa Mahkemesi, vaktiyle 38 sayılı “Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller hakkında Kanun”u incelediği 8.4.1963 tarihli ve esas: 1963/16, karar: 1963/83 sayılı kararında kanun içindeki fiillerin “rejim açısından tehlike yaratıp yaratmadığını” ölçü almıştır. Bunun hukuka aykırı, (politize olmuş) siyasal nitelikte karar olduğu açıktır. Aslında Anayasa Mahkemesi’nin bu kararında, “demokrasi” ile “cumhuriyet” arasında çizilecek felsefi ayrıştırıcı çizgide, daha çok devletin kurum ve organlarının korunması ağırlıklı değerlere yer veren “cumhuriyetçi yaklaşım”a ilgi gösterdiği iddia edilse bile, *makûl insan aklının kabul etmeyeceği* bu tür kararlar, ancak böylesi zorlama bir yorumla Anayasaya uygun görülebilirler. Bu felsefî ayrımın göre demokrasi açısından halk özgür varlıkken, cumhuriyet açısından halk, bireylerden bağımsız kolektif bir varlıktır. Cumhuriyet, soyut bir ortak iyiliği üstün gören, kamu yararına öncelik veren ve bu alanı sosyo-politik örgütlenmenin odak noktası kabul eden bir bakış açısidir (Torun 2005: 98). Almanya’da Federal Anayasa Mahkemesi’ne “Anayasanın bekçisi” denmesi (Zeidler, 1987: 37; Hesselberger, 2001: 313), Mahkemenin *anayasaya uygun yorum oluşturmak* görevi olduğu kadar, Anayasa’nın koyduğu düzeni korumak görevini üstlendiğini de göstermektedir.

Avusturya Anayasası, Avusturya Anayasa Mahkemesi’ni öylesine yetkilendirmiştir ki, Anayasada yapılan değişikliği Anayasayı tamamen kaldıran değişiklik niteliğinde görürse, onu denetleme imkânına sahip olabilmektedir. Mahkeme, bu tür değişikliklerin halkoylamasına sunulup sunulmadığını denetlediği gibi iptal edebilme yeteneğine de sahiptir (Machacek 1987: 18).

Devlette bazen kamu yararının makûl şartlarda haklı gerekçe teşkil edebileceği de ihtimalden uzak değildir:

Türk Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasasının ek 4. maddesinin getirdiği, ihtilâl döneminde çıkarılan *kanunların 1961 Anayasasına aykırılığı gerekçesi ile iptal edilemeyeceği* kuralına rağmen, demokrasiye, özgürlüklere ağırlık vererek bu dönemde kabul edilen kanunların bir kısım hükümlerini uygulamadan doğrudan Anayasa hükmünün uygulanabileceği çözümü bulmuştur. Örneğin 3.6.1976 tarihi ve esas: 13, karar: 31 sayılı kararı (Tanör-Yüzbaşıoğlu 2004: 506), bu anlamda “*Anayasanın lâfzına aykırı*” olmasına rağmen, demokrasi adına tercih edilen, *hukuka uygun siyasallaşmışlığa* ilginç örnektir.

Hattâ Türk Anayasa Mahkemesi’nin Türk seçim sistemine o tarihte ilk defa giren % 5’lik barajı öngören kanun hükmü için verdiği iptal kararı, saf hukuksal olsa bile, kanaatimizce, keşke biraz kamu yararı düşüncesine dayanan şekilde siyasal olsaydı diyerek eleştirilebilecek bir karar olarak da görülebilir. Çünkü, 1968 yılında verilen bu iptal kararı Türkiye’de güçlü hükümetlerin çıkmasını engellemiş, dolayısıyla, çok farklılıklara yer veren ve sadece *temsilde adaleti yansıtan* bölünmüş parlamentolar oluşturmuş, bu parlamento içinden hükümet çıkarmak da her defasında büyük sorunlar yaşattırılmıştır. Türk Anayasa Mahkemesi bu tür bir iptal kararı vermeseydi, Türkiye’de 1980’e kadar yaşanan bunalımlar belki de olmazdı 12 Eylül 1980’de ordunun hükümete el koymasına kadar varan ihtilâl şartları da oluşmazdı.

Benzer bir örneği Almanya için veren Doebling, “Devletin gereği” gerekçesine dayanmak için verilen kararların, Anayasa’ya aykırılık taşısalar bile bazen daha hayırlı olabileceklerini söyler. Almanya’da Hindenburg’un tehlikeyi gördüğü halde Hitler’i Başbakan atamasının Weimar Anayasası’na uygun ama kamu yararına aykırı olduğunu tartışır (Doebling 2002: 237).

Tüm bu örnekler, “kamu yararının” anayasa yargısında haklı bir gerekçe teşkil edebileceğini de göstermek için verilmiştir. Yalnız, şurası da bir gerçektir ki, bu tür kararlar kamu yararı gerekçesiyle verilmiş olsalar bile; devletin menfaatleri ile toplumun ve tek tek kişilerin menfaatleri arasında birini diğerine feda etmeyen bir denge kurmadıkları, devletin kişilere ve topluma hizmet etmek ve güvenliği sağlamak gibi amaçlarla görevli olduğu düşüncesinden hareket etmedikleri, demokratik prensiplere, hakka, adalete ve insan hakları gibi değerlere aykırı bir nitelik taşıdıkları zaman meşrû bir siyasallıktan bahsedilemez.

Anayasa Yargısının Vazgeçilmezliği

Anayasa yargısında meşrû olmayan siyasallaşmanın ileri boyutlarda olduğunu veya en azından siyasallaşmanın varlığını öne süren kesimler, bunun önüne geçilmesinin çaresini ihtimal ki anayasa yargısı yol ve yöntemlerinin kaldırılmasında görebilirler. Örneğin, yazılı Anayasası olan İsviçre’de *federal kanunların* Anayasaya aykırılığının denetlenemediğini (Teziç 2004: 204) öne sürerek, anayasa yargısına siyasal sistemde yer vermemek gerektiğini düşünmek, çoğunlukçu rejime gidiş olur ki bu çok yanlıştır.

Dolayısıyla, anayasa yargısının kaldırılması hiç düşünilemeyecek bir alternatiftir. Çünkü her şeyden evvel yargı denetimi, Devlet’in genel kuruluşu içinde yer alan çeşitli organların kendilerine anayasa ve kanunlar tarafından tanınan yetkileri aşıp aşmadıklarının kontrol edilmesi imkânını verir (Zabunoğlu 1963: 208). Devlet içinde hiçbir denetim yargı denetiminin yerini tutmaz. Yargısal denetim, hâkim ve mahkemelerin bağımsızlığı, tarafsızlığı, hâkimlik teminatı ve doğal hâkim gibi ilkeler gereği, örneğin hiyerarşik denetim gibi diğer denetimlere nazaran daha güven veren ve yeri başka denetim türleri ile doldurulamayan denetimdir (Derdiman 2004: 14,15). Hâkimlerin, hiçbir yönlendirme ve etki altında kalmadan sadece kanunlara ve vicdanlarına uygun karar vermeleri, yargı denetiminin sadece denetlenen konunun hukuka uygun olup olmadığının araştırılmasıyla sınırlı olması gibi hususlar da yargı denetiminin verdiği güveni en üst seviyeye çıkaran vazgeçilmez faktörlerdir. Anayasanın, teorik olarak belirttiği yasama organının sınırlarının etkili olarak gerçekleşebilmesi kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi mekanizması sağlamış olmaktadır (Zabunoğlu 1963: 209).

“İdeal bir anayasaya” uygunluk denetimi *toplumsal barışa ve uzlaşmaya* katkıda bulunur. Anayasa yargısı denetimi kanunların çıkarılmasında, halkın seçtiği temsilcilerin muhtemel haksız ya da yanlış davranışlarını önleyerek temsilcilerin millî iradeyi kötüye kullanmaları ihtimalini engellemiş olur (Karamustafaoğlu 1968: 91, 92). Mümkün olduğunca herkesin, çıkarılacak ya da çıkarılan kanunun anayasaya aykırı olmadığı düşüncesinde ikna olması anlamındaki *uzlaşmacı tavrın* ve böylece toplumsal barışın tesisinde, ideal bir anayasa yargısı denetimi vazgeçilmez rol oynar.

Avusturya, “Hitler rejimini hazırlayıcısı faşizme gidişe” sebep olan Anayasa değişikliklerinden ve bu arada Anayasa Mahkemesi’ni 191 sayılı karamayla 1933’de kaldırılmasından heder almıştır. Anayasa Mahkemesi’nin kaldırmayı kapsayan Anayasa değişikliklerini de doğrudan, Anayasa Mahkemesi’nin denetimine tabi tutmuştur. Anayasa Mahkemesi’ni, demokratik hukuk devleti olma ve onu yaşatabilme, ayrıca insan haklarını garanti altına almak bakımından siyasal sistemin köşe direği kabul etmiştir (Machacek 1987: 18).

Bir yazarın söylediği gibi, yargıyı siyasallaşacak kadar güçlendirmek ve bu anlamda bir “*hâkimler hükûmeti*” yaratmak ne kadar sakıncalıysa, Akyol’un(2006) söylediği gibi, demokrasi anlayışını soyut bir “millî irade” söylemi ile belli bir dönemde yasama organında oluşan çoğunluğa ucu açık – sınırsız bir güç veren kavrama indirgeyerek yargıyı işlevsiz kılacak yaklaşımlar da o kadar sakıncalıdır. (nakleden: Çaycı, 2008: 70). Bu sebeplerle, Carl Schmitt’in teklif ettiği, “*erteleyici uzlaşma formülü*” olarak adlandırılan (Doehring, 2002: 233), ve tartışmaya yol açan kuralların uygulanması için kamuoyunda uzlaşma arayışlarını öneren formül de yeterli değildir. Çünkü yazarın kendisi de *tam uzlaşmanın mümkün olmadığını* kabul etmektedir. Kaldı ki bu, çoğunluğun azınlık üzerinde muhtemel olumsuz tesirini ortadan kaldırmaz. Böyle bir formül, demokrasilerde toplumun kendi haklarını yok etme yolunu açabilir ki, bu, ihtimal seviyesinde olsa dahi kabul edilemeyecek bir durumdur.

Yazılı anayasası olmadığından dolayı parlamentonun üstünlüğü ilkesinin sisteme egemen olduğunu benimsemiş olan ve bu sebeple de siyasal sistemlerinde ayrı bir anayasa yargısına yer vermeyen devletlerde bile, anayasa yargısı anlamına gelebilecek uygulamalara tanık olunmaktadır. Örneğin, İngiltere’de, yargı mercilerince aslında hukukun genel ilkelerine ya da oluşmuş “Commen-law”a aykırı görülen kanunların değiştirilmesi çağrısında bulunulması mümkündür. Dahası, İngiltere’de mahkemelerce, bir kanunun İngiltere’nin temel sistemine ve hukukun üstünlüğü ilkesine göre oluşmuş hukuk düzenine aykırı görülmesi halinde olay yargılaması yapan mahkemenin bir gün, olaya uygulayacağı kuralı ihmal edip, temel metni uygulamayacağını kimse kesin olarak söyleyemez.

Nitekim İngiltere’de hukukun yerleşmiş olan örf ve adet kaidelerine aykırı olamayacağı, parlamentonun buna özellikle dikkat ettiği vurgulanmıştır (Başgil 1960: 491). Bu nedenle yargı mercileri, en azından, çıkmış olan kanunlarla temel metinler ayrımını yapma veya kökleşmiş örf ve âdete ve bunun oluşturduğu temel hukuk düzenine aykırı kanunları uygulamamak, daha temel olan kuralları ya da örf ve âdeti uygulamak durumunda olabilmektedirler. Nitekim Yargıç Nolan da bir kararında (2006), İngiltere’de, genelde Parlamento’nun yasa yapma yetkisine müdahale edilmediğini, mahkemelerin görevinin yasada kullandığı kelimeleri esas alarak yasamanın niyetini yorumlamak ve yasamanın niyetini uygulamaktan ibaret olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak, İngiltere’nin AB’nin bir üyesi olması nedeniyle, mahkemelerin yasama yetkisine, AB hukukuna ve insan hakları ilkelerine ters düştüğü oranda müdahale hakları bulunduğu da altını çizmektedir. Bu anlamda İngiltere’de Yüksek Mahkeme, 16.12.2004 tarihli bir kararında, yabancıların hâkim önüne çıkarılmadan süresiz olarak tutulmasını öngören kanun hükümlerini, AIHS’ne aykırı bularak iptal etmiştir. Yüksek Mahkeme bununla yetinmemiş, bizim yukarıda söylediklerimizi doğrularcasına, bu kanun hükümlerini, İngiliz vatandaşları kapsamaması nedeniyle eşitlik prensibine de aykırı bulmuştur (Arslan 2006: 128, 129).

Hollanda’da kanunların Anayasaya uygunluğunun yorumlanmasının yasama organına bırakılmış olmasına rağmen, Hollanda Yüksek Mahkemesi kendisinden istenen bir görüşe verdiği cevapta, Anayasa’ya uygunluk denetiminin bir uyumsuzluğu yargılayan mahkemeler tarafından yürütülmesini tavsiye etmiştir (Royer, 1992: 389-391). Kaldı ki Hollanda Anayasası kanunların İHAS gibi uluslararası andlaşmalara aykırı olamayacağı prensibi kabul ettiğinden, alt kuralın üst kurala aykırı olmaması kuralına uyulmaktadır. Aksi durumdan zarar gören Hollanda vatandaşları, zararın giderilmesi açısından Hollanda mahkemelerini harekete geçirebilmektedirler.

İşte bir ülkenin siyasal sisteminde anayasa yargısı, *çoğulcu demokratik toplum yapısının vazgeçilmezliğinden* ve işin doğasından kaynaklanan bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu sebeple de, anayasa yargısı sistemi, ülkelerde, 20. yüzyılın ilk yarısının sonlarından itibaren siyasal sistemlere (Lachmund 2005), 1945 yılından sonra da global olarak Anayasalara girmeye başlamıştır.

Anayasa Yargısında Siyasallaşmaya Karşı Türk Anayasa Mahkemesi Örneğinde Yeniden Yapılandırması

Kanun Yolu Başvurusunu Açan İki Daireli Anayasa Yargısı Sistemi: Her şeyden evvel, Anayasa Mahkemesi, TBB ve Anayasa Mahkemesi Taslaklarına benzer şekilde (TBB 2007: 275–281; Tülen 2004), Federal Alman Anayasa Mahkemesi’ne benzer şekilde, *iki ayrı daireden* teşekkül etmelidir. Bu iki daireli sistemde kanun yolu başvurusu inceleyecek şekilde bir *Anayasa Mahkemesi Temyiz Kurulu*; bir de, daireler arası uyumu ve işbirliğini sağlamak için dairelerin asil ve yedek tüm üyelerinden oluşan *Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu* bulunmalıdır. Genel Kurul’un başkanlığı, 1. ve 2. daire başkanları tarafından 1 veya 2 yıllığına dönüşümlü olarak yerine getirilmelidir.

Anayasa Mahkemesi’nin görevine giren bir davanın bu iki ayrı daireden hangisine geleceği örneğin *kur’a ile* tespit olunabilir. Alman sisteminde davaların Senato denilen her bir daireye dağılımda, ağırlıklı olarak, 1. Daireye Anayasa şikâyeti ve temel haklarla ilgili normların anayasaya aykırılığı iddiaları diğerine de bunun dışında kalan konular düşmekte (Hassmer 2004: 1), bazen iki daireden oluşan ve Plenum denen Genel Kurul daireler arası iş dengesini sağlamak için, bu kuralın dışında bir başka yöntem öngörebilmektedir (Eroğul 2005: 230). Bu dengenin sağlanması için davaları sırayla kabul yöntemi Genel Kurul’un öngörebileceği muhtemel yöntemler içinde düşünülebilmektedir. Böyle bir yöntemde her bir dava, sırası gelen daire tarafından kabul edilmektedir. Hâlbuki bizim önerdiğimiz kur’a yönteminde, hangi işin hangi mahkemeye düşeceği önceden kestirilemeyecektir. Örneğin bir kanunun Anayasaya aykırı olduğunu iddia ederek dava açacak merciler, davalarını, süresi içinde kalmak kaydıyla daha geç veya daha erken açarak, mümkün olduğunca istedikleri daireye düşürmek isteyebileceklerdir. Ki, bunun yargı güvenliğini zedeleyici olabileceği açıktır. Alman örneğinde olduğu gibi bir dairenin ağırlıklı olarak belli bir konuda görevlendirilmesi, başvuru sahiplerinin davasının düşeceği daireyi bilmelerinden kaynaklanan muhtemel sakıncaları da beraberinde getirebilecektir. “Üstün kamu yararı” teorisine göre, ortada iki yararlı yöntem varsa ve bunlardan birisi diğerine göre daha yararlıysa, daha yararlı olanın tercih edilmesi hukuk güvenliğinin de bir gereğidir. Bu sebeple kur’a yönteminde en azından üstün kamu yararı olsa gerektir.

Davaların hangi daireye düşeceğine ilişkin *kur’a sırasında*, Anayasa Mahkemesi’nin bu davaları kabul eden bürokratinin sekretaryasında, her bir daireden bir üye ve dava dosyasını Anayasa Mahkemesi’ne sunan kişi olmalıdır. Kur’ayı davayı açan kişi çekmelidir. Davanın kabulünde kur’a yönteminin kabul edilmesi halinde bir daireye daha fazla iş yükünün düşmesinin önüne geçilmesi için, gerektiğinde, *Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu* daireler arasında dava sayısı eşitliğinin sağlanmasına kadar, davaların sadece belli bir daire tarafından kabul edilmesine karar verebilmelidir. Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu’nun davaları kur’a çekmeden belli bir dairenin kabul etmesi gerektiğine karar verebilmesi için, bir dairedeki dava sayısının diğer dairedeki dava sayısına nazaran örneğin, en az 20’den veya 30’dan fazla olması gereklidir. Eşdeyişle bakılmakta olan dava sayısı bakımından daireler arasındaki fark, Anayasa

Mahkemesi Genel Kurulu'nun sık sık müdahale etmesini engelleyecek asgarî büyüklükte olmalıdır.

Üyelerin Seçilmeleri/Atanmaları: Anayasa mahkemesinin yeniden yapılandırılacak her bir dairesi örneğin Polonya'da olduğu gibi 9 yıllığına bir kez seçilebilen, 11 asil ve 4 yedek üyeden meydana gelmelidir. Asil ve yedek üyeler içlerinden 4 yıl gibi makûl bir süre için bir başkan seçmelidirler. Her bir daire bir başkan ve 10 üye ile toplanmalı ve karar almalıdır. Katılmayan üyenin yerine toplantıya ilgili dairenin, Anayasa Mahkemesi'ne seçilme/atanma tarihine göre en kıdemli yedek üyesi katılmalıdır.

Öneride oluşturulan *her bir daire için:*

TBMM 1, Yargıtay ve Danıştay 2'ser, Sayıştay, AYİM, Askerî Yargıtay, TBB ve YÖK 1'er asil üye seçmelidirler. Cumhurbaşkanı da 1 asil üye atamalıdır. Cumhurbaşkanı, TBMM ve YÖK dışındaki mercilerin seçeceği üyeler, bunların her birisinin kendi üyeleri olmalıdırlar. TBMM ve Cumhurbaşkanı atama/seçme yetkilerini müsteşar, vali, Anayasa Mahkemesi Raportörleri ile TBB dışındaki meslek odalarının başkanları gibi “*siviller arasından*” kullanmalıdırlar. YÖK'ün seçeceği üye, üniversitelerde görevli hukuk, maliye, ekonomi sosyoloji veya siyaset bilimi alanlarında ihtisas sahibi profesör olmalıdır. Kalan 1 üye de Cumhurbaşkanı'nca, TBMM'nin seçme yetkisini kullanabileceği kişiler arasından atanmalıdır. TBMM seçim yetkisini, örneğin kendi içinde kuracağı 12 kişilik bir seçim komisyonunun teklif edeceği 3 kişiden birisini Genel Kurul'da seçmek şeklinde kullanılmalıdır. Önerimiz, bu noktada, Anayasa Mahkemesi'nin 11 üyesini kendi Paramentosunun hukuk, idare ve yargı komisyonlarının seçtiği Macaristan (Yazıcı 2009: 229) ya da seçimi Federal Millet Meclisi'nin kendi bünyesinde oluşturduğu 12 kişilik komisyona verilmesini öngören Alman sisteminden farklıdır: Alman Federal Millet Meclisi'ndeki seçim, seçilecek yargıçların parti temsilcisi olma izninin önüne geçilmek için, 12 üyeden oluşan bir seçim komisyonu aracılığı ile dolaylı olarak gerçekleşir (Hassmer 2004: 2, 3). Bizim önerimizde TBMM zaten her bir daire için birer asil ve 1'er yedek üye seçeceği için, son kararın TBMM Genel Kurulu'nda verilmesi pekâlâ uygundur. Zaten TBMM'nin seçim iradesi, tıpkı Sayıştay Başkanını seçmede olduğu gibi, Komisyonun değil, ancak Genel Kurul'un karar vermesi şekilde belirir.

Ayrıca, her bir daire için, TBMM, Danıştay ve Yargıtay her birisi asil üye seçerken uyacakları usûl ve şartlar dışına çıkmadan *1'er yedek üye seçmelidirler*. Cumhurbaşkanı da 1 yedek üye'yi, yine asil üye seçerken uyacağı usûl ve şartlar dışına çıkmadan belirleyip atamalıdır.

Anayasa Mahkemesi'ne seçilecek ya da atanacak asıl ve yedek üyelerin hepsi 40 yaşını doldurmuş olmalı ve hâkimlik mesleğine mâni halleri bulunmamalıdır. Anayasa Mahkemesi üyeliği için 50. yaşın ikmalini öngören TBB Taslağı (2007: 275) veya diğer taslaklara rağmen, yaş olarak 40. yaşın ikmali yeterli görülmelidir. 50. yaşını doldurmuşa nazaran 10 sene daha genç olan bir kimsenin daha dinamik olabileceği, daha yaşlı üyelerin muhtemelen daha statükocu olabilecekleri göz ardı edilmemelidir.

Bunların hepsinin “hukuk fakültesi mezunu olması gereği” gibi bir önyargı içinde kalınmamalı, farklı bakış açılarını içinde barındıran bir Anayasa Mahkemesine farklı kişilerin üye olmasına da imkân sağlanmalıdır.

Avrupa ülkelerinde Anayasa Mahkemesi üyelerinin büyük çoğunluğu ya da hepsi meşruiyeti artırıcı olduğu gerekçesiyle yasama organları tarafından belli yöntemlerle seçilmektedirler (Yazıcı 2009: 229). Türkiye’de hazırlanan birçok anayasa taslağında Anayasa Mahkemesi’ne üyelerin çoğunluğunu seçme yetkisi yüksek yargı organlarına veya TBMM’ne verilmiştir. AÜSBF (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) Taslağı (1982: 173) Anayasa Mahkemesi’nin 15 asıl ve 5 yedek üyeden oluşmasını, bu üyelerin 8’inin yüksek yargı organlarınca, 5’inin de TBMM’nce seçilmesini öngörmüştür. TÜSİAD (Türkiye Sanayi ve İşadamları Derneği) Taslağı’nda 11 kişiden oluşan Anayasa Mahkemesi’nin 7 asıl 4 yedek üyesini; TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) Taslağı’nda 15 asıl ve 5 yedek üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi’nin 10 asıl ve 3 yedek üyesini yüksek yargı kuruluşları seçmektedir (Yazıcı 2009: 231-236). Anayasa Mahkemesi Taslağı’nda Anayasa Mahkemesi üye sayısı 17’ye yükseltilmekte, bunlardan 11’i yüksek yargı organları 4’ü de TBMM’nce seçilmektedir (Tülen 2004; Yazıcı 2009: 230). TBB Taslağı’nda (2007: 276) da üye sayısı 17 olarak aynı kalmakta ve bunların 10’unun yüksek yargı kuruluşları, 4’ünün de TBMM tarafından seçilmesi öngörülmektedir.

Anayasa Mahkemesi’nin her bir dairesinin asıl ve yedek üyelerini seçme yetkisinin birden fazla organa dağıtıldığı bu yöntem, kanaatimizce Anayasa Mahkemesi kararlarında *etkinlik ve hukuka uygunluk* açısından 1982 Türk Anayasasına nazaran daha fazla tatmini sağlayacak *mutedil* bir yöntemdir. Her bir daire için önerilen üye sayısı 1961 Türk Anayasasının tek Kurul olarak benimsediği Anayasa Mahkemesi formülüne uygun şekilde 15 olarak belirlediği üye sayısından daha az, 1982 Türk Anayasası için öngörülen üye sayısına eşittir. Bu önerimizde, yüksek mahkemelere veya TBMM’ne daha fazla üye tahsis edilmesi yönündeki tasarlardan da farklı bir tutum izlenmiştir. Çünkü Anayasa Mahkemesi Anayasaya uygunluk denetimi yapacaktır ve ölçü-norm olarak alınacak Anayasal kuralların topluma sadece hukuksal değil, siyasal, ekonomik, sosyal veya benzeri mesajlar verdikleri izahtan varestedir.

Türkiye’de Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi öngörülen yeni süreçte, 2 kez üst üste seçilebilme ve sürenin 5 yıla indirilmesi gibi düzenlemelerin tarafsızlığı olumsuz etkileyebileceğinden dolayı, 1982 Türk Anayasası’nda yer alan şimdiki yöntemden tamamen farklı olarak, sadece 1 asıl ve 1 yedek üye atamak gibi yetkisi öngörülmüş olmaktadır. Türkiye’de Cumhurbaşkanı’nın seçimiyle ilgili yeni süreçte Anayasa Mahkemesi üyelerinin tümünü veya çoğunluğunu merciin ataması meşruiyet (Yazıcı 2009: 228) sorunu oluşturabilecektir. Yine de, Cumhurbaşkanı’nın Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk Milleti’nin birliğini temsil, Anayasa’nın uygulanmasını sağlamak ve Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetmek görev ve yetkisi Anayasa Mahkemesi’ne az sayıda da olsa, üye atamasını meşru kılmaktadır.

Bir kere yasama organı olarak TBMM siyasal niteliği belirgin şekilde ağır basan organdır. Bu nedenle önerilen yöntemlere bakınca (AÜSBF 1982: 173–176; TBB 2007:

275-277; Öğreten 2008: 226, 227; Yazıcı 2009: 229-246), Anayasa Mahkemesi üyelerinin hepsini ya da çoğunluğunu yasama organlarının seçmesi kanaatimizce ciddi ölçüde sakıncalıdır. Bu yöntem Anayasa Mahkemesi'nin TBMM'nin çıkaracağı kanunların Anayasaya uygun olup olmadığını denetlemesi sırasında biraz daha toleranslı davranma beklentisini veya ihtimalini artırabilir. Üstelik üyelerin büyük çoğunluğunun halkın temsilcileri tarafından seçilmesi demokratik meşruiyeti pekiştirecek olsa da, “meşruiyet sağlanacak diye” belli bir organın Anayasa Mahkemesi'ne üye seçiminde ağırlık hissettirmesinin önüne geçmek de bir gerekliliktir.

Diğer taraftan, Portekiz'de 3 üye seçilmesinde olduğu gibi (Guesdes 1987: 88), TBB Taslağı'nda (2007: 276) Anayasa Mahkemesi'nin kendi içinden 1 üye seçmesinin öngörülmesi, kanaatimizce isabetli değildir. Çünkü böyle bir seçim, Anayasa Mahkemesi'nin çoğunluğunu teşkil eden üyelerinin kendilerine göre bir üye seçme meyillerini artırabilecektir. Bu ise, kanaatimizce, kararlarda önceki üyelerle çoğunluğu teşkil eden aynı yönde görüşün sürekli olarak ağır basmasını sağlamış olur.

Sivillerin Anayasa Mahkemesi üyeliği ise halkın Anayasa Mahkemesi'nde fiilen temsili niteliğinde algılanabilecek ve bu yönüyle, *kararların meşruiyetine* katkı sağlayacaktır.

Bu yeni teşkilatlanma modelinde, halen görevine devam etmekte olan Anayasa Mahkemesi başkanı ve asil üyeleri ile yedek üyeleri, statüleri aynı kalmak suretiyle dairelere paylaştırılabilirler. Bunların da diğerleri gibi, değişiklik yürürlüğe girdiği tarihten itibaren işlemeye başlayacak 9 yıllık süreye tabi olmaları veya tüm üyeler için öngörülebilecek 65 veya üzeri yaş üzerinden yaş haddi gelenlerin de emekli edilmeleri uygundur.

Mevcut üyelerde eksilme olursa, yenisi seçilmemiş olacağından, bu şekilde yeni sisteme zaman içinde tamamen geçilmiş olacaktır. Aksi tutumla hemen emekliye sevk gibi işlemler hukuka aykırı görülebilecektir. Bu durumda hâlihazırdaki asil üyelerin örneğin 5'i 1. Daireye, 6'sı da 2. Daireye görevlendirilebilirler. Hâlihazırdaki yedek üyeler de Dairelere eşit sayıda bölüştürülebilirler. Bu durumda her bir daire seçilmiş ya da atanmış 11 asil üye ile toplanacakken, *bu geçiş döneminde* 1. daire 11+5 = 16, 2. Daire de 11+6=17 üyeye toplanmış olacaktır. Dairelerin asil üye sayıları çift rakam olursa, oylama çoğunluğu için, yedek üyelerden birisinin katılması ile üye sayısı tek sayıya yükseltilmelidir.

Kanun Yollarının Kullanılışı ve Temyiz Kurulu'nun Oluşumu: Önerdiğimiz yeni sistemin en orijinal yanı, Anayasa Mahkemesi'nin kararlarının temyiz edilebilme yol ve yöntemidir. Her bir dairenin verdiği Anayasa değişikliklerinin şekil, kanunların, KHK'lerin, uluslararası anlaşmalar dışında kalan kanun eşiti metinlerin ve TBMM İçtüzüğü'nün, Anayasaya uygun olup olmadığına dair yargılama sonunda verilen iptal veya başvurunun reddi kararlarına karşı öngörülecek bir kanun yolu olarak *temyiz yolu*, Dünyada görülen bir yöntem olmamakla birlikte, özellikle öneriye değer görülmektedir.

Bu noktada Alman Federal Anayasa Mahkemesi’nin kuruluşunda iki daireden oluşması, dairelerden birinsin verdiği kararın diğer dairece istenmesi halinde iki daireden oluşan Plenum denilen Genel Kurul’da görüşülmesi (Hesselberger, 2001: 317; Aslan, 2009: 15) örneği istisnâ olarak benzer bir durum oluşturmaktadır. Bu sistemde dairelerde görüşülmekte olan davalarda karar toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğuyla alınabilmekte (Eroğul, 2005: 230), oylarda eşitlik halinde dava, Plenum tarafından karara bağlanmaktadır.

Anayasa değişikliklerinin denetimi yetkisini bu Genel Kurul’a veren TBB Taslağı (2007: 281) ile önerimiz arasında fark bulunmaktadır. Bize göre usûle göre yapılacak bir başvuru halinde Anayasa değişikliklerinin anayasaya aykırı olup olmadığına ilişkin denetimi de ilgili daire yapmalı ve daire kararlarına karşı temyiz ve gerekirse karar düzeltme yollarına başvurulabilmelidir. Diğer taraftan TBMM İçtüzüğü, TBMM’nin çalışmalarına ilişkin kuralları içerdiği için, anayasa yargısı denetimi kapsamına alınması gerekli görülmektedir. Önerimiz, TBMM İçtüzüğü’nü anayasa yargısı denetimi dışında tutan (Öğreten 2008: 230) ve Profesör Doktor Ergun Özbudun Başkanlığında hazırlanan “Sivil Taslak”tan da (Yazıcı 2009: 243, 244) ayrılmıştır. Sivil Taslak’a bu hükmün konulma gerekçesi, TBMM İçtüzüğü’nün sadece “parlamento çalışmalarını” içermesi gerekçesidir. Ancak, parlamento çalışmaları içine, Anayasa değişikliklerinin veya kanunların teklif edilmeleri, görüşülmeleri ve kabûl edilmeleri gibi, kamuoyunu dolaylı veya doğrudan ilgilendiren birçok konu girmektedir. Bu nedenle TBMM İçtüzüğü’nün Anayasaya uygunluk denetimi kapsamı dışında tutulması makûl olmasa gerektir.

Yasama organı tarafından çıkarılan kanunların bir kamu hukuku işlemi olarak lehte ve aleyhte tarafı olamayacağından bahisle, Anayasa Mahkemesi’nin iptal veya başvurunun reddi kararlarına karşı kanun yolu öngörülmesi yadırganabilir. Ancak, hukukta fiilî durum her zaman teorik durumdan öncedir. Yasama, kanunları millet adına çıkarmakta, Anayasa Mahkemesi de millet adına denetlemektedir. Bu sebeplerle, gerek *milletin belli bir kesimi* ve gerekse milletın yasama organında (TBMM) yer alan *temsilcilerinin bir kısmı*, Anayasa Mahkemesi kararlarından “zarar gören” olabilecekleri gibi, milletın bizatihî zarar görebileceği tehlikesi varsayımından hareketle, belli kayıt ve şartlarda olağan kanun yolu olan temyiz başvurusunda bulunabilmeleri mümkün olabilmelidir. Bu çerçevede oluşturulacak olan ve yukarıda zikredilen bir “Anayasa Mahkemesi Temyiz Kurulu” *temyiz başvurusu halinde*, Anayasa Mahkemesi’ndeki ilgili dairenin verdiği kararlarını inceleyebilmelidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bilebildiğimiz kadarıyla ülkelerin anayasa yargısı sistemlerinde böyle bir usûl öngörölmüş değildir. Örneğin İtalya’da Anayasa Yargısı sisteminde temyiz yolunun bulunmayışı, bu Yargı Yerini, siyasal nitelikli bir statüye biraz daha yaklaştırmıştır (Kıratlı, 1966: 27) Bu sebeple, mahkemelerin bağımsızlığı ve güvenilirliği belli bir yöntemle bağılı kalmalarını gerektirir. Bu yöntemin içinde iki dereceli yargılama önemli bir yer tutar. İşte mahkemelerin kararlarının güvenilirliği bu kararların bir üst kurulda denetlenmesi yolunun açık olmasına bağılı görölmektedir (Özay 1991: 107).

Bir davada kararı Anayasa Mahkemesinin dairelerinden birisi vereceğine göre, diğer daire, asıl ve yedek üyeleriyle birlikte Temyiz Kurulu'na dönüşmeli, böylece daha önce yargılamasında bulunmakları bir kararın temyiz incelemesini yapabilmelidirler. Bu çözümde her daire için ayrı ayrı seçilecek yedek üyeler, şimdiki sistemdeki atıl durumlarından kurtularak, temyiz incelemesinde görev almış olacakları için daha etkin duruma gelmiş olacaklardır. Bu noktada Temyiz Kurulu Başkanı ile üye sayılarının tümü tek rakam çıkacak şekilde, yargılama yapan dairenin yargılamaya katılmayan asıl ve yedek üyelerinden en kıdemsiz olanı, temyiz kuruluna alınmamalı ya da eşitlik halinde başkanın oyu iki oy sayılmalıdır.

Bu noktada önerimiz, yukarıda değindiğimiz gibi, Alman Federal Anayasa Mahkemesinin, bir dairesinin kararını Plenum'un inceleyebileceği yönündeki sistemine uymamaktadır. Alman sisteminde Plenum iki dairenin üyelerinden teşekkül ettiği için, davayı daha evvel karara bağlayan daire de Plenum'un yargılamasına katılmış olmaktadır. Bu sistemde davaya bakmamış olan daire, hukuka aykırı olduğundan bahisle katılmadığı kararlar hakkında Plenum'da inceleme isteminde bulunduğu andan itibaren, o kararın aleyhinde karar alabileceğini büyük ölçüde ortaya koymuş olmaktadır. Bu dolayı bir *ihsası rey* olarak kabul edilebilir. Bu sebeple bizim önerdiğimiz sistem Alman sistemine nazaran daha adil, daha hukukî, doğrudan veya dolayı olarak ihsası reye imkân vermeyen bir sistemdir.

Bizim modelimizde, temyiz yoluna başvurma hakkı, halkın belli bir kesimine veya TBMM'nin belli sayıda üyelerine tanınmış olmaktadır. Temyiz yetkisini TBMM üye tam sayısının en az salt çoğunluğu veya seçme yeterliğine sahip olmak kaydıyla en az 20.000 veya 30.000 vatandaş, kararın Resmî Gazete'de yayımlandığı günden itibaren 20 gün içinde kullanabilmelidir. Temyiz hakkı, davaya bakan dairenin *kararının açıkça anayasaya aykırı olması* veya verilen karar gerekçesinde dava açan *dilekçedeki gerekçelerin tam olarak karşılanmamış olması* gibi hallerle sınırlandırılmalıdır. Temyiz dilekçesi dava açarken uyulan prosedür doğrultusunda Anayasa Mahkemesi'ne sunulmalıdır. Süre ve başvuru sayılarının örneğin yukarıdaki gibi makûl ölçülerle sınırlandırılmasında, her karara değil de kamuoyunun gerçekten içine sindiremediği kararlar aleyhinde temyize gidebilmesi ve temyiz yolunun amacı dışında kullanılmasının önlenmesi hedeflenmiştir.

Temyiz kararı aleyhine bir kereye mahsus olmak üzere, 15 gün içinde, temyiz başvurusu yapmaya yetkili olanlarca, temyiz başvurusu şekil ve şartlarına uygun olarak, *karar düzeltme* talebinde bulunulabilmelidir. Bu talep için ilgili daire kararını temyizen incelemiş olan Temyiz Kurulu'na yapılmalıdır.

Anayasa Mahkemesi'nin daire ve kurlarında çekimser oy kullanılmamalı ve ilgili her bir dairenin verdiği karar kesinleşmedikçe yürürlüğe girmemelidir. Kararlar, temyiz süresi geçtikten sonra ya da temyize başvurulmuşsa Temyiz Kurulu'nca verilen karara karşı yapılabilecek karar düzeltme süresi geçtikten sonra kesinlik kazanmalıdır. Karar düzeltme yoluna başvurulması halinde ise Temyiz Kurulu'nca verilen "karar düzeltme kararı" (tashihi karar) yürürlüğe girdiği andan itibaren kesinleşmiş olmalıdır. Her konuda karar düzeltmenin alışkanlık haline gelmemesi için, karar düzeltme hakkı,

temyizde verilen kararın açıkça Anayasaya aykırılığı veya temyiz dilekçesinde öne sürülen gerekçelerin temyizen verilen kararda tam olarak karşılanmamış olması halleriyle sınırlandırılmalıdır.

Önerdiğimiz bu sistemde sürüncemeye meydan vermemek için, temyiz başvurusu, alındığı tarihten itibaren en geç 1 ay gibi bir süre içinde; karar düzeltme başvurusu da alındığı tarihten itibaren 15 gün içinde sonuçlandırılmalıdır. Ayrıca, süreci uzatmamak için, temyiz inceleyen Temyiz Kurulu, bozma veya onama kararı değil, tıpkı Bölge İdare Mahkemelerinin idare veya vergi mahkemelerinin kararlarını incelerken yaptıkları gibi, Dairenin yerine geçip karar vermiş olmalıdır. Bu yöntem, bozma kararının ilgili daireye tekrar gönderilmesi gibi süreci uzatıcı yöntemlerden tamamen farklı olup, yargılama konusunu sürüncemede bırakmayı engellemektedir.

Sonuç

Anayasa yargısında genellikle devameden ve bilhassa bazı kararlarından sonra artan siyasallaşma iddiaları anayasa yargısının yeniden teşkilatlanmasını gerektirmektedir. Bu noktada anayasa yargısının siyasallaşması denilince, genellikle anayasa yargısının hukuku gözetmeden anayasalara aykırı olarak karar vermesi anlaşılmaktadır. Doğaldır ki “siyasallaşmışlık”tan, bu kararın, anayasal kurallardan daha çok, üyelerin görüşlerini yansıtmaları halinde bahsedilmektedir. Anayasa yargısının siyasallaşmasının önüne geçmenin kanaatimizce en etkin yolu, anayasa mahkemesinin Anayasa değişikliklerinin şekil bakımından; kanun, kanun hükmünde karamame ve TBMM İçtüzüğü’nün şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırı olup olmadıklarına ilişkin kararlarına karşı temyiz ve karar düzeltme yollarını açmaktan geçmektedir. Bu kamu hukuku işlemlerinin temyiz veya karar düzeltme yoluna konu olmaması gerektiği düşüncesi bu noktada artık Türk Anayasa Mahkemesi’nin verdiği bir kısım kararlara karşı artan siyasallaşmışlık ithamını giderici çözüm içermediğinden, yeterince rağbet görmeyecek bir düşüncedir. İşte bu sebeple;

1-) Anayasa mahkemesi 2 daireden oluşmalı, bu dairelerin her birisi 11 asıl ve 4 yedek üyeden oluşmalıdır. Her bir daireye asıl ve yedek üyelerinden, Cumhurbaşkanı, Yüksek yargı organları, yasama organı, TBB ve YÖK tarafından seçilmesi veya atanması uygun görülecek olan ve yukarıda verilen sayısal nispette, anayasanın toplumun tüm kesimlerine hitap eden “temel uzlaşma metni” olması gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu arada, hâlihazırda görev yapan Anayasa Mahkemesi üyeleri adil bir şekilde dairelere dağıtılmalıdırlar. Bunlar da, bu model yürürlüğe girdiğinden itibaren 9 yıllık görev süresine tabi olmalıdırlar. Bu arada her halde belli yaşı dolduranların da yaş haddinde emeklilikleri öngörülebilir.

2-)Her bir dairenin verdiği kararlar aleyhine belli sayıda vatandaşların ya da milletvekillerinin, belli usûl ve şartlara uygun olarak temyiz ve gerektiğinde karar düzeltme yoluna başvurabilmelerine imkân tanınmalıdır.

3-)Temyiz başvurusu için ayrı bir teşkilatlanmaya gerek görülmeyip, her bir davaya bakan dairenin kararına karşı yapılacak temyiz ve sonra karar düzeltme başvurusunu,

davaya bakmamış olan diğer daire asıl ve yedek üyeleriyle Temyiz Kurulu'na dönüştürerek karara bağlamalıdır. Karar düzeltme başvurusunu da bu Kurul sonuçlandırmalı, karar da böylelikle kesinleşmelidir. Temyiz ve karar düzeltme başvuruları kısa sürede sonuçlandırılmalıdır.

4-)Temyiz ilgili daire kararının Anayasaya açıkça aykırı olması veya dava dilekçesinde öne sürülen gerekçelerin kararda yeterince karşılanmamış olması sebepleriyle sınırlı olmalıdır. Karar düzeltme yoluna ise yine kararın açıkça anayasaya aykırı olması ve temyizden verilen kararda temyiz dilekçesindeki gerekçelerin yeterince karşılanmamış olması hallerinde başvurulabilmektedir. Önerilen sistemde işleyen sürecin uzamaması, kanun yollarının mahkemenin işinin gereksiz yoğunlaşmasına sebep olmaması için, yukarıda detayıyla belirtilen bir kısım tedbirler de alınmalıdır.

Kaynaklar

- Arslan, Zühtü (2006). “11 Eylül Sonrasında Yeni Güvenlik Anlayışı, İnsan Hakları ve Demokratik Kolluk”. *Polis Bilimleri Dergisi*, cilt: 8, sayı: 2, 2006: 121-136
- Arslan, Zühtü (2007). “Hukuka ideolojinin gölgesi düştü!”. *Aksiyon Dergisi*, Sayı: 646 -23.04.2007
http://www.hurфикirler.com/hurфикir.php?name=yazilar&file=article&sid=43_26
 (06.04.2008)
- Aslan, Rıza (2009). *Kuvvetler Ayrılığı Teorisi ve Uygulamalı Örnekleri, İngiltere, Almanya, ABD ve İsviçre*, Bursa: Dora Yayınları
- AÜSBF (1982). *Gerekçeli Anayasa Önerisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları no: 497
- Başgil, Ali Fuat (1960). *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, cilt: 1 Türkiye'nin Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri* İstanbul: Baha Matbaası
- Derdiman, R. Cengiz (2004). *İdari Yargının Genel Esasları*, İstanbul: Alfa Akademi Yayınları
- Derdiman, R. Cengiz (2006). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni*, İstanbul: Alfa-Aktüel Yayınları
- Derdiman, R. Cengiz (2009). *Hukuk Başlangıcı*, Bursa: Alfa Aktüel yayınları
- Doehring, Karl (2002). *Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)*, Çev. Ahmet Mumcu, Ankara: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi Tic. An. Şti.
- Eroğul, Cem (2005). *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Ankara: Kırılgaç Yayınevi
- Gören, Zafer (2006). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınları,.

- Guesdes, Armando M Marques (1987). “Portekiz Anayasa Mahkemesi”. *Anayasa Yargısı* 1987, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg4/armando.pdf> (12.04.2008)
- Hassemer, Winfried (2004). “Anayasa Mahkemelerinde Yapılanma Almanya Raporu”. *Anayasa Yargısı* 2004 <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg21/almanyaraporu.pdf> (12.04.2008)
- Hesselberger, Dieter (2001). *Das Grundgesetz*, 12. Auflage, Neuwied und Kriftel: Hermann Luchterhand Verlag GmbH
- Kanadoğlu, Korkud, (2004). *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Karamustafaoğlu, Tuncer (1968). “Anayasa Yargısının Önemli Sorunları”. *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, yıl: 1968, 25, (3–4): 91-100
- Koçak, Mustafa, (2008). “Dini İnançlara Uygun Yaşama Hakkının Sınırları: ABD Anayasası ve Yüksek Mahkemenin Mormon Kararı”. *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan (Essays in Honor of Ergun Özbudun)*, cilt: 2, Ankara: Yetkin Yayınları: 421-428
- Kıratlı, Metin, (1966). *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi, (İtiraz Yolu)*, Ankara: ASBFY, no: 212–194
- Kubalı, Hüseyin Nail (1959). *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri*, İstanbul: Sıralar Matba.
- Lachmund, Jana (2005). “Verfassungsgerichtbarkeit in der Tschechoslowakei 1920 bis 1939”. <http://www.collegium-carolinum.de/vera/boht2005/2005-04-Lachmund.pdf> (07.04.2008)
- Machacek, Rudolf (1987). “Avusturya Anayasa Mahkemesi”. *Anayasa Yargısı* 1987, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg4/machacek.pdf> (12.04.2008)
- Murphy, Walter F. (1974). “Amerikan Yüksek Mahkemesine Düşen Görevlerde Değişmeler”. Çev. Tuncer Karamustafaoğlu, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1974-31-01-04/AUHF-1974-31-01-04-Murphy.pdf> (06.04.2008)
- Nolan, Nevvar (2006). “Anayasa Mahkemesi Olarak Oturum Yapan Yüksek Mahkeme Huzurunda KKTC Anayasa Mahkemesi” D. 4/2006, *Anayasa Mahkemesi* 6/06 <http://www.mahkemeler.net/mahkeme-web-t/Kararlar/Anayasa/dno/2006/4-06.doc>, (06.04.2008)
- Öğreten, Muteber (2008). *Yeni Bir Anayasaya Doğru Sivil Önergeler*, İstanbul: Can Matbaacılık,
- Özay, İlhan (1991). “Yargı Güvencesi-Yargı Bağımsızlığı ve Anayasa Mahkemesi”. *Anayasa Yargısı* 1991, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg8/ilhan.pdf> (12.04.2008)
- Royer, Sjoed (1992). “Hollanda’da Anayasaya Uygunluk Denetimi”, *Anayasa Yargısı*, 1992, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg9/royer.pdf> (12.04.2008)

- Schweda, Holger (2006). “Staats- und Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland Staatsorganisationsrecht”. *Grundrechte* 6. Auflage Bad Münstereifel, www.fhr.nrw.de/publikationen/schriftenreihe/Staatsund_Verfassungsrecht.pdf (19.02.2008)
- Tanör, Bülent – Yüzbaşıoğlu, Necmi (2004). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, (2004 Anayasa Değişikliklerine Göre)*, 6. Bası, İstanbul: Beta Yayınları
- TBB (2007) *Türkiye Barolar Birliği Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*, Geliştirilmiş yeni metin, 4. Baskı Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 131.
- Teziç, Erdoğan, (2004). *Anayasa Hukuku*, 9. Bası, İstanbul: Beta Yayınları
- Torun, Yıldırım (2005). *Demokrasi ve Cumhuriyet*, Ankara: Orion Yayınları-05
- Tülen, Hikmet (2004). “Anayasa Mahkemesinin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Anayasa Değişikliği Taslağı Üzerine Açıklamalar Ve Birkaç Öneri”. *E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Nisan 2004-Sayı: 26, <http://www.e-akademi.org/makaleler/htulen-1.htm> (27.04.2008)
- Ünsal, Artun (1980). *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, Ankara: AÜSBFY
- Yazıcı, Serap (2009). *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları no: 250
- Zabunoğlu, Yahya Kâzım (1963). *(Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi olarak) Devlet Kudretinin Sınırlandırılması*, Doktora Tezi, Ankara: Ajans Türk Matbaası
- Zeidler, Wolfgang (1987). “Federal Almanya Anayasa Mahkemesi”. *Anayasa Yargısı* 1987, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisine/anyarg4/zeidler.pdf> (12.04.2008)

Copyright of Ekev Academic Review is the property of Ekev Academic Review and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.